کوتاه از یلدا

یلدا در برابر هالووین

«خوراك، پوشاك، زبان و دین و مذهب میراث فرهنگی و هویت ملی است. امروز شاهد ورود برخی از عناصر فرهنگ غرب همچون کریسمس و هالووین به جامعه هستیم، اما غالب مردم نسبت به عناصر بیگانه آگاه هستند؛ لذا گرامیداشت مناسك هویتی همچون عید نوروز و شب یلدا باعث می‌شود فرهنگ‌های ملی و محلی در مواجهه با هجمه فرهنگ جهانی قوت بگیرد و قوام و دوام بیشتری پیدا کند.» اینها را دکتر جواد نظری مقدم گفته.

آقای دکتر که عضو هیات علمی دانشگاه گیلان و پژوهشکده گیلان‌شناسی این دانشگاه هم هست در ادامه به ایکنا گفته که جامعه با قوت گرفتن هویت ملی در برابر عناصر هویتی بیگانه حل نمی‌شود. جامعه ایرانی با عناصر هویتی خاص خودش معنا پیدا می‌کند و اگر عناصر هویتی ما از بین برود دیگر ایرانی نیستیم.

نظری مقدم همه آداب و رسوم و مناسك فرهنگی و تمدنی را در طول تاریخ دستخوش آسیب دانست و اظهار کرد: به واسطه فضای مجازی شاهد پررنگ‌تر شدن برخی از آسیب‌ها از جمله تجمل‌گرایی و اسراف و چشم و همچشمی در گرامیداشت مناسك ملی و مذهبی هستیم. متأسفانه برخی از افراد که به دنبال بازتولید عناصر هویتی هستند صرفاً به ظاهر مناسك بسنده می‌کنند و مناسك می‌شود هدف و خالی از روح و محتوا، زیرا اعتقادی به سنت ندارند و می‌خواهند سنت‌زدایی کنند.

عضو هیات علمی دانشگاه گیلان فراگیر شدن برخی از مناسبت‌ها و جشن‌های نوظهور را تنها به نفع سیستم‌های اقتصادی دانست و یادآور شد: برگزاری بسیاری از جشن‌ها و مناسبت‌ها در جامعه بیشتر شده، اما به همان نسبت شاهد مرگ عاطفه و احساس در خانواده‌ها هستیم و زندگی‌ها روح ندارد و خانواده‌ها از عشق و محبت خالی هستند.

ننه سرما در قلب تهران

شهردار منطقه ۶ تهران از راه اندازی «کاروان یلدای شهری» در قلب پایتخت خبر داده و گفت: «ننه سرما» و «پیرمرد قصه گو» در سطح شهر داستان‌ها و قصه‌های شب چله را برای شهروندان بازگو می‌کنند.

به گزارش جام جم، تورج فرهادی با بیان این‌که شنبه شب با پایان پاییز و آغاز فصل زمستان، نمادهای شهری منطقه ۶ رنگ یلدایی به خود می‌گیرد از یك طرح نسبتا خفن شب یلدایی خبر داده و گفته که در طرح کارناوال یلدای شهر یك خودرو مجهز به سفره یلدا نمادهای فرهنگی شب چله را در سطح شهر به نمایش می‌گذارند.

شهردار منطقه ۶ در تشریح برنامه‌هایی که قرار است شب چله در قلب تهران برگزار شود، این را هم اضافه کرده که برگزاری جشن رنگ و نور در تقاطع‌ها و میادین قلب پایتخت و نصب نمادهای شب چله در نقاط مختلف منطقه از ویژه‌برنامه‌های جشن شب چله در این منطقه است.

فرهادی همچنین به اجرای جشن شب چله در میادین مختلف، پلازای هفتم تیر و بوستان‌ها و سرای محلات قلب پایتخت اشاره کرد و افزود: هدف از برگزاری جشن‌های شب‌چله ایجاد لحظات شاد، پرنشاط و خاطره انگیز در این آیین باستانی است.

شهردار منطقه ۶ ادامه داد: برگزاری کارناوال عروسکی یلدا در خیابان حجاب و بوستان لاله، برگزاری بازارچه شب یلدا، پهن کردن سفره یلدا در مدارس، سرای محلات، بیمارستان‌ها و مراکز علمی فرهنگی از ویژه برنامه‌های شب چله ۹۸ است.

وی به برگزاری جشنواره غذاهای پاییزی در مجتمع شهربانو اشاره و بیان کرد: امسال علاوه بر اجرای ویژه‌برنامه برای سالمندان و افراد دارای معلولیت و مراکز بهداشتی و درمانی و بیماران اوتیسم و هموفیلی و خدمت‌رسانی به این گروه از افراد جامعه، جشن شب یلدا در پایانه مسافربری بیهقی هم برگزار می‌شود.

استقبال از صد دانه یاقوت

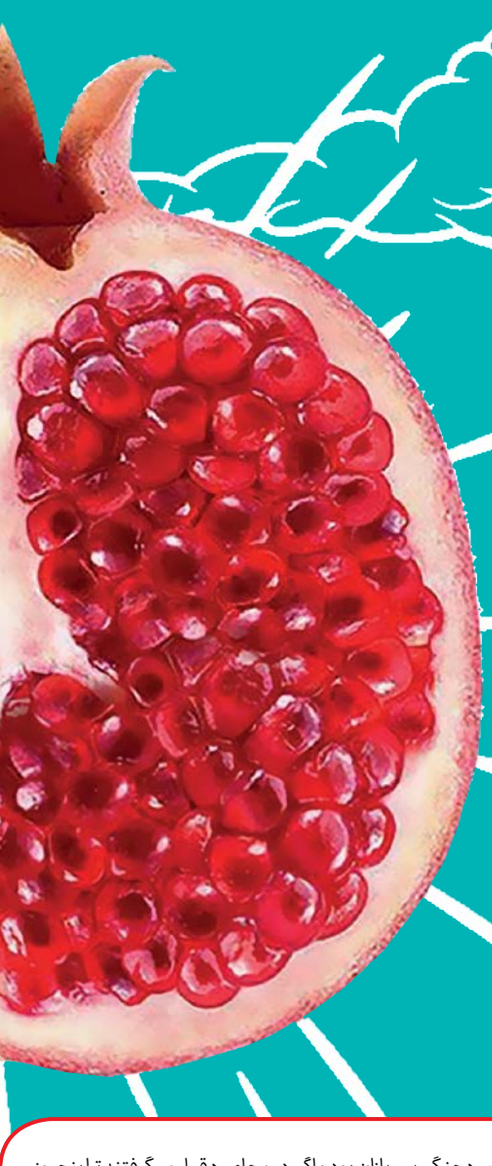
پنجشنبه و سومین روز از بیست‌ودومین جشنواره بین‌المللی قصه‌گویی در مرکز آفرینش‌های فرهنگی هنری کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، در حالی برگزار شد که استقبال قابل ملاحظه‌ای از قصه‌گویی مصطفی رحماندوست و اجرای تئاتر عروسکی «ترب و بابابزرگ» شد.

از جذابیت‌های دیگر این روز، قصه‌گویی مصطفی رحماندوست شاعر خاطره‌ساز پیشکسوت بود که شعر صد دانه یاقوت با صدای زنده‌یاد خسرو شکیبایی، پیش از ورود او روی صحنه، در سالن پخش شد و همه حاضران در سالن آن را تکرار کردند.

رحماندوست پس از اتمام این ترانه، از زنده‌یاد خسرو شکیبایی یاد و خاطره‌ای از انتخاب او برای خواندن این ترانه بیان کرد. مصادف شدن سومین روز از جشنواره قصه‌گویی با پایان هفته، سبب شد تا خانواده‌ها استقبالی پرشور از جشنواره داشته باشند.

گفت‌وگو با جواد انصافی درباره بلندترین شب سال

خداحافظ چله‌زری!

آذر مهاجر

ادبیات و هنر

آجیل و میوه، شعرخوانی و شب‌نشینی و کلی مراسم دیگر که گویا در همه آنها حکمتی بوده و حرف و پیامی. شاید امروز برای ما شب یلدا یا همان شب چله معنای دیگری داشته باشد اما یلدا آموختنی‌های زیادی دارد که درباره‌اش با جواد انصافی صحبت کرده‌ایم؛ هنرمندی که چهره و نامش با عنوان عبدلی پیوند خورده اما او پژوهش‌هایی دارد درباره آیین‌ها و سنت‌های ایرانی مانند نوروز، چهارشنبه سوری، شب چله و نمایش‌های زنانه که به صورت کتاب منتشر شده‌اند. کتاب جواد انصافی درباره شب یلدا با نام کتاب «آیین شب چله و نمایش چله‌زری و عمو چله‌جون» منتشر شده که شامل یک بخش پژوهشی است که در چهارسال به انجام رسیده و یک نمایشنامه سیاه‌بازی که بر اساس همین پژوهش‌ها نوشته شده است. انصافی درحالی که این شب‌ها به همراه خانواده در برنامه‌های مختلف یلدایی شرکت دارد از جمله در برنامه فرمول یک با اجرای علی ضیا که دیشب پخش شد و نیز در یک برنامه یلدایی در بابلسر که امشب اجرا می‌شود، گفت‌وگویی با ما داشت و درباره پشتوانه فکری و فرهنگی رسم و رسوم شب چله و محتوا و مضمون برخی آیین‌ها توضیحاتی به ما داده است.

به رنگ طلوع و غروب خورشید

یلدا شب تولد خورشید است. یعنی شب چله که تمام می‌شود، خورشید تازه‌ای بعد از طولانی‌ترین شب سال طلوع می‌کند. یلدا جدال بین روشنایی و تاریکی است و برای همین در بسیاری مناطق ایران، در شب چله آتش روشن می‌کردند و هنوز هم در بسیاری از مراسم یلدایی شمع روشن می‌کنند. در شب میلاد خورشید، تمام میوه‌ها به رنگ طلوع و غروب خورشید هستند؛ انار، خرمالو، پرتقال، هندوانه و ...

توتک یلدایی

یکی از آیین‌های یلدا این بود که اعضای فامیل جمع می‌شدند در خانه بزرگ فامیل که معمولا پدر بزرگ و مادربزرگ بودند. پدربزرگ به تعداد مهمان‌های شب چله، توتک (کلوچه) درست می‌کرد و در داخل یکی از توتک‌ها خرمهره یا یک مهره رنگی می‌گذاشت. هر کسی که کلوچه مهره‌دار قسمتش می‌شد، از پدربزرگ جایزه می‌گرفت.

این رسم زیبا به جز اینکه هیجان ایجاد می‌کرد و یک مسابقه جذاب بود، چیزهایی هم برای یاد دادن به بچه‌ها داشت چون پدر بزرگ برای بچه‌ها توضیح می‌داد که نباید کلوچه‌ها را به یک باره بخورند. باید آن را نصف کنند، هر نصفه را باز هم دوباره تکه کنند و در دهان بگذارند و با دقت بجوند تا مهره را پیدا کنند. این تمرینی بود برای آموزش درست غذاخوردن.

آداب غذاخوردن به طور غیرمستقیم در این مسابقه آموزش داده می‌شد. اگر از همان اول کسی می‌توانست با دو نیم کردن توتک مهره را پیدا کند و برنده مسابقه می‌شد، باز هم پدربزرگ درباره آداب غذا خوردن و تکه تکه در دهان گذاشتن و آرام جویدن به بچه‌ها توضیح می‌داد.

چند سال پیش در نمایشی که اجرا می‌کردیم همین رسم را اجرا کردیم به جای توتک، شیرینی دانمارکی به مهمان‌ها می‌دادیم و چون تعداد تماشاگران زیاد بود، حداقل سه مهره توی شیرینی‌ها فرو می‌کردیم و سه نفری که شیرینی مهره‌دار نصیبشان می‌شد از ما کتاب جایزه می‌گرفتند.

ماست و چاقو

مهمترین حرف و پیام جشن شب چله، این است که شام را باید کم خورد و سبک خورد. آنچه در گذشته سر سفره یا روی کرسی شب یلدا گذاشته می‌شد، شامل میوه بود و میوه خشک که همان آجیل است و نه بیشتر. در گذشته آیین‌های متعددی داشتیم که این پیام را منتقل می‌کردند و یکی از مهمترین آنها رسمی است که هنوز هم در مناطقی از ایران مثل آذربایجان و شهرهایی مانند اردبیل پابرجاست. در این رسم کاسه ماست و کارد تیزی را سر سفره یلدا می‌گذارند و پدر خانواده، ماست را با چاقو به صورت نمادین می‌برد و می‌گوید: قضا و بلامان را امشب بریدیم. بعد ملاقه را بر می‌دارد و ماست را داخل کاسه ماست‌خوری می‌ریزد که تقریبا اندازه کاسه آجیل‌خوری و کوچک است. یعنی شام شب همین میزان است و نه بیشتر.

نه سبزی پلو ماهی بوده و نه آش و نه هیچ غذای سنگین دیگری. به عبارتی اگر شب‌ها یک کاسه ماست بخورید، قضا بلا از خانه و روستا و شهرتان می‌رود. این روزها چون پزشکان می‌گویند شب‌ها میوه یا سالاد بخورید، همه می‌گویند به به چه نکته فوق‌العاده‌ای! در حالی که از ۵ هزار سال پیش پیام اصلی شب چله ما همین بوده که شام را باید سبک خورد؛ یک قاچ هندوانه، کمی انار و کمی آجیل.

چرا آجیل؟

آجیل شب چله، آجیل چهارشنبه سوری، آجیل مهرگان، آجیل نوروز و آجیل مشکل‌گشا که هر کسی مشکل دارد، هفت شب خیرات می‌کند. فرهنگ ما و آیین‌های سنتی ما پر است از آجیل!

خیلی‌ها عقیده دارند در همین ایام چله و چهارشنبه‌سوری باید آجیل مشکل‌گشا داد و برای همین هم در مراسم چهارشنبه سوری که قاشق‌زنی انجام می‌شود، در ظرف قاشق‌زن‌ها آجیل می‌ریزند. آجیل فاسد نشدنی است و در روزگار قدیم یخچال وجود نداشت و نیز بسیار مقوی و مغذی است. کوهنوردان حرفه‌ای که روزهای متمادی کوهپیمایی می‌کنند آجیل در جیبشان دارند و با انرژی حاصل از خوردن همین آجیل به قله می‌روند و بر می‌گردند. من حتی خودم در زمان جنگ دیده‌ام که آجیل جیره جنگی سربازان بود و اگر در محاصره قرار می‌گرفتند تا پنج روز می‌توانستند با آجیل زنده بمانند. ضمن اینکه شما یک ظرف آجیل بخورید، سنگین نمی‌شوید برخلاف آش و برنج. آجیل باعث می‌شود شب راحت بخوابید و در عین حال چربی و قند بدن را تنظیم می‌کند. برای همین در کتابم آجیل را به عنوان یک خوراکی نمادین و سنتی، به لحاظ علمی و بهداشتی هم بررسی کرده‌ام و نیز در قالب شعر خواص آنها را نوشته‌ام:

کیشمیشش بابا قوت مغزه / پسته خون‌ساز و نیروی قلبه / نخودچی‌شو نگو دوای کلیه/ خرما و خارکش دوای درده

آجیل شب چله شیرین است و در آن انجیر و باسلوق و کشمش هم وجود دارد. چون شب چله در زمستان است و زمان سرما و آجیل شیرین انرژی‌زا و گرمابخش.

فال حافظ به جای شعرخوانی

آیین‌های یلدا از ۵ هزارسال پیش تا امروز به مرور تغییراتی داشته که یکی از آنها اضافه شدن رسم حافظ‌خوانی یا فال حافظ است. در گذشته‌های دور رسمی بود به این ترتیب که کوزه‌ای می‌آوردند و هر کسی چیزی در آن می‌انداخت؛ مثل انگشتر، سنجاق و امثال اینها. هیچ کس نمی‌دانست دیگری چه چیزی در آن انداخته است. یک نفر اشیا توی کوزه را در می‌آورد و آن شی متعلق به هر کسی بود باید یک بیت شعر می‌خواند. در آن روزگار مردم شعر بلد بودند، اشعار زیادی از بر بودند و این مراسم می‌توانست خیلی جذاب و سرگرم‌کننده باشد اما بعد از آن دیگر این رسم کمتر شد و فال حافظ یا حافظ‌خوانی جایگزین این رسم شد.

خداحافظی با چله زری

آیین چله‌زری هنوز در منطقه لرستان و همدان و اطراف این شهرها اجرا می‌شود و به این ترتیب بوده که تمام کسانی که دختر زیر هشت سال داشتند، جمع می‌شدند دور هم و اسم دخترانشان را می‌نوشتند و می‌انداختند توی کلاه خالو که همان باسواد روستا بود. او هم قرعه‌کشی می‌کرد و یک اسم را بیرون می‌کشید. دختری که اسمش از این قرعه بیرون آمده بود، چله‌زری می‌شد و نماد سرما. لباس عروس به تنش می‌کردند و سوار چهارپا توی ده می‌چرخاندند و برایش آواز می‌خواندند؛ آوازی که این طوری تمام می‌شد: چله برو به شادی / از این دیار و وادی.

تفسیر این آیین چنین است که چله‌زری نماد سرماست و سرما دشمن انسان است. این آیین می‌گوید به دشمن زیبا نگاه کنید، چون چله‌زری را از میان دختران پاک و معصوم انتخاب می‌کردند و لباس عروس می‌پوشانند به تنش و نیز می‌گوید دشمن خود را به سختی نرانید چون ممکن است در آینده دوست شما باشد. در این آیین مردم چله‌زری را به شادی بیرون می‌کنند و می‌گویند سال دیگر منتظرت هستیم چون اصلا نباید با کسی خصمانه برخورد کرد حتی با دشمن. این مبحث هم موضوع روز جهان است و از دستاوردهای امروز علم روانشناسی و جامعه‌شناسی که هزاران سال پیش در ایران داشتیم.

ارزش آب در یلدا

در آیین‌های شب چله رسمی وجود داشته که هنوز هم در برخی از مناطق ایران از جمله لرستان و کردستان و شیراز اجرا می‌شود. این آیین را مادر خانواده اجرا می‌کرد و به این ترتیب بود که برای شب چله از سر چشمه یک کوزه آب پاک می‌آوردند و در مراسم شب چله، سه چیز را با این آب می‌شستند. صورت یک بچه، یک ظرف و یک تکه لباس. این کار را وسط خانه و در حضور همه انجام می‌دادند و پساب را می‌ریختند توی یک تشت که بعد آن را به رودخانه یا آب جاری بسپارند. حکمتی در پس این رسم وجود داشت. این روزها کشورهای توسعه‌یافته به این نتیجه رسیده‌اند که باید پساب را برای موارد دیگر مورد استفاده قرار داد یا آن را تصفیه و دوباره استفاده کرد. این در حالی است که ما ۵ هزار سال پیش به این نتیجه رسیده بودیم که نباید آب را هدر داد و حتی پساب را.

ریختن پساب در آب جاری در آیین شب چله حکایت از این دارد که آب باید دوباره پاک و استفاده شود چون از نظر اسلامی نیز آب جاری، پاک است. در کشور ما از هزاران سال پیش آب، باد، خاک و آتش ارزشمند بوده و آیین‌هایی برای آنها طراحی شده است. در واقع بازگرداندن آب استفاده شده به چرخه هستی و تصفیه شدن آن که از هزاران سال پیش مورد توجه بوده، موضوع مهم و جدی امروز جهان است.